

ŞERHU'L-AHLÂKÎ'L-ADUDİYYE

ŞERHU'L-AHLÂKÎ'L-ADUDİYYE

AHLÂK-I ADUDİYYE ŞERHİ

Müellifi Meçhul (15. yüzyıl)

Metin ve Çeviri
Kübra Bilgin Tiryaki

ilem
KİTAPLIĞI

YAYIN NO: 1565
İLEM Kitaplığı No: 14
İslâm Ahlâk Düşüncesi No: 10
ISBN: 978-605-320-471-8
© 1. Basım, Ağustos 2016

ilem
KİTAPLIĞI
ilem.org.tr

nobel
nobelyayin.com

ŞERHU'L- AHLÂKÎ'L-ADÛDIYYE / MÜELLİFİ MEÇHUL (15. YÜZYIL)

Kübra Bilgin Tiryaki

Copyright 2016, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Dizi Editörü: Ömer Türker

Sayfa ve Kapak Tasarımı: Furkan Selçuk Ertargin
Baskı ve Cilt: Önka Kağıt Ürünleri İmalat San. ve Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 20419
Büyük Sanayi 1. Cad. Keskinler İş Merkezi No: 80 İskitler / ANKARA

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Bilgin Tiryaki, Kübra.

Şerhu'l- Ahlâkî'l-Adûdiyye / Müellifi Meçhul (15. yüzyıl) / Kübra Bilgin Tiryaki

1. Basım, 150 s., 165x240 mm

Kaynakça yok, dizin var.

ISBN: 978-605-320-471-8

1. Ahlâk-ı Adudiyye 2. 15. yüzyıl 3. Ameli Felsefe

Genel Dağıtım: ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

e-satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım: Alfa, Arasta, Final, Kıda, Prefix, N-T Mağazaları ve Gökkuşuğu Dağıtım

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay / ANKARA
Tel: 0312 418 20 10 **Faks:** 0312 418 30 20
Rasimpaşa Mah. Söğütözüçayır Sok. No.: 16/21 Kat: 5
Kadıköy / İSTANBUL **Tel / Faks:** +90 (216) 449 20 01
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

www.nobelkitap.com

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Takdim	9
Önsöz	11
Giriş	13
<i>15. yüzyılda Herat'ta Yazılmış Müellifi Meçhul Bir Şerh</i>	14
<i>Şerhu'l-Ahlâki'l-'Adudiyye'nin Hususiyetleri</i>	15
<i>Şerhu'l-Ahlâki'l-'Adudiyye Nüshalarının Tanıtımı</i>	16
<i>Tahkik ve Tercümede Takip Edilen Yöntem</i>	16
Mukaddime	20
Birinci Makale	34
<i>Nazarî Ahlâk</i>	
İkinci Makale	90
<i>Ahlâkî Erdemlerin Kazanılması ve Korunması</i>	
Üçüncüsü Makale	118
<i>Ev İdaresi</i>	
Dördüncü Makale	132
<i>Şehir Yönetimi</i>	
Dizin	147

Sunuş

Ahlâk alanı geniş bir ilimler ağını ilgilendirmektedir. Bizatihi pratiğe dönük sonuçlar vermesi her an ortaya çıkan eylemlerle onu ilişkili kılarken, yapılacak eylemin bilgisi ve ona dair meselelere dönük düşünce üretimi ise teorik olan yöne işaret eder. Pek çok alanı ilgilendirmesi ve insan eylemleriyle olan irtibatı sebebiyle ahlâk disiplini, derinlemesine incelenmeyi hak etmektedir. Bugüne dair düşünce üretecek bizlerin sahih bir birikimi tesis edebilmemiz ise öncelikle İslam düşüncesi içerisindeki ahlâkı tüm yönleriyle bilmemizi gerekmektedir.

Bu amaca binaen 2013 yılından itibaren bünyesinde yer alan kurumlara strateji ve politika üreten bir kurum olan İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği (İLEM) olarak İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi'ni başlattık. 2016 yılı itibarıyla dördüncü yılını tamamlayacak olan projede çok sayıda faaliyet ve yayın gerçekleştirildi. Geniş katılıma açık olan Ahlâkın Temeli ve Ahlâkî Müeyyide Üzerine Konuşmalar Dizisi'nde alana dair önemli sorunlar masaya yatırıldı. İslam ahlâk düşüncesinin temel özellikleri, ahlâkî önergelerin kaynağı ve İslam düşüncesinde ortaya çıkmış mizaç teorileri hakkında nitelikli sunumların yapıldığı yuvarlak masa toplantıları düzenledik. Bunun dışında daha özel konular üzerine çalıştaylar gerçekleştirdik. Böylece alanın daha önce üzerinde durulmayan meselelerine dair nitelikli katkılar ortaya çıktı. Konuşmalarda ve yuvarlak masa toplantılarında yapılan sunumlar projede yer alan akademisyenler tarafından makaleye dönüştürülerek kitaplarda yayımlandı. Öte yandan proje kapsamında miladi 8. yüzyıldan 19. yüzyıla gelinceye kadar ahlâk alanında yer alan yazma eserlerin tamamının kataloglamasını yaptırдық. Bu önemli çalışma ile ahlâk alanına dair tüm birikimi bir arada görme imkanına kavuştuk. Bir hafıza tazeleme olarak da görülebilecek bu çalışma ile ahlâka dair yapılacak yeni araştırmalara ciddi bir ivme kazandırmış olduk.

Elinizde bulunan Ahlâk-ı Adudiyye şerhleri de projede gerçekleştirilen önemli çalışmalardan biridir. 12. yüzyılda Adüduddîn el-İcî tarafından yazılan *Ahlâk-ı Adudiyye* üzerine kaleme alınan şerhlerden üçünü daha önce yayımlamıştık. Metin üzerine kaleme alınan dört ayrı şerhi ise Nobel İLEM Kitaplığı içerisinde yayımlıyoruz. Müteahhir dönem ahlâk düşüncesini takip etmek adına büyük bir kıymeti haiz olan *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye* geleneğini böylelikle ilgili literatürü takip etmek isteyen araştırmacıların istifadesine sunmuş olacağız. Proje neticesinde ahlâk alanında nazari bir birikimi ortaya çıkardık; şimdi sıra bunun uygulamalı ahlâk alanına taşınmasında.

Bu vesileyle proje koordinatörü Ömer Türker'i; kitapları yayıma hazırlayan Kübra Bilgin Tiryaki'yi, tahkik ve tercümelemleri gerçekleştirerek çalışmaya katkı sağlayan çevirmen ve editörleri tebrik ediyorum. İLKE ve İLEM olarak yürüttüğümüz bu projenin nitelikli çalışmalara vesile olmasını temenni ediyorum.

Dr. Lütfi Sunar

İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği
Yürütme Kurulu Başkanı

Takdim

13. yüzyıldan sonra İslam dünyasındaki ilim gelenekleri önemli ölçüde belli başlı eserler etrafında kaleme alınan şerh ve haşiyelerle devam eder. Bu bağlamda İslam düşüncesinin müteahhirûn dönemi *Hidâyetü'l-hikme*, *Hikmetü'l-ayn*, *Şerhu'l-Mevâkıf fî ilmi'l-kelam*, *Şerhu'l-Makâsıd*, *Şerhu'l-Akâid*, *Akâid-i Adudiyye*, *Füsûsu'l-hikem*, *Miftâhu'l-gayb* gibi çeşitli ilim dallarında kaleme alınan eserlerin tarihi olarak okunabilir. Bu türlü klasikleşmiş risale ve kitap yazarları arasında Adudiddîn el-Îcî'nin bilhassa zikredilmesi gerekir. Îcî, *er-Risâletü'l-Vaz'iyye*, *Akâid-i Adudiyye*, *el-Mevâkıf*, *Şerhu Muhtasaru'l-Müntehâ* eserleriyle dilbilim, kelam ve fıkıh usûlü alanlarında yazım geleneği oluşturmasının yanısıra ahlâk ve siyaseti teorik ve pratik yönleriyle ele aldığı *Ahlâk-ı Adudiyye* adlı risalesiyle de ahlâk ve siyaset alanında bir yazım geleneğinin oluşmasına vesile olmuştur. *Ahlâk-ı Adudiyye* üzerine sonraki yüzyıllarda irili ufaklı pek çok şerh kaleme alınmıştır.

Bununla birlikte ahlâk düşüncesi, müteahhirûn dönemine ilişkin çalışmaların azlığından payını almasının yanısıra genel olarak İslam düşüncesinin en az çalışılan alanlarından da biridir. Bunda iki şeyin büyük etkisi vardır. Birincisi ahlâkın, daha ziyade pratik bir mesele olarak kavranıp teorik kabullerin ahlakî tercihlere yansımalarını takip etmenin güçlüğüdür. İkincisi ise ahlâk alanının İslam düşüncesinin diğer alanlarına nispetle daha zayıf olduğuna dair genel bir kanıdır. İbn Sinâ ve Fahreddîn er-Râzî gibi İslam'ın büyük düşünürlerinin ahlâk alanında kapsamlı eserler telif etmemiş olması, bu kanıyı destekleyici bir unsur olarak karşımızda dursa da bilhassa kelam, felsefe ve tasavvuf arasındaki ilişkinin konu, mesele ve gaye bakımından yeniden tartışmaya açıldığı ve disiplinlerarası çalışmaların arttığı 13. yüzyıl ve sonrasında ahlâk ve siyasete dair çalışmalarda kayda değer bir artışın olduğu gözlenmektedir. Hiç kuşkusuz ahlâk

düşüncesinin 13. yüzyıl sonrasındaki sürecini takip etmek ve müteahhirün dönemi İslam düşüncesinin hususiyetlerini belirli bir literatür çerçevesinde incelemek için bu literatürün çalışılması gerektiği açıktır.

Bu amaçla İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği (İLEM) bünyesinde “İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi” başlatarak *Ahlâk-ı Adudiyye* geleneği kapsamında yer alan ve şimdiye kadar tahkik ve tercümesi yapılmamış eserlerin tahkiki, tercümesi, İslam ahlâk düşüncesi tarihi açısından değerlendirilmesi, 12. yüzyıldan sonra kaleme alınan ahlâk eserlerinin olabildiğince yetkin ve bilgilendirici bir katalogunun hazırlanması, ahlâkın teorik ve pratik sorunlarının hem genel ahlâk literatüründen hem de özel olarak *Ahlâk-ı Adudiyye* literatüründen hareketle tartışılmasını hedefledik. On sekiz aylık süre zarfında sözü edilen iş kalemlerinin tamamını gerçekleştirdik. Timurlu devlet adamlarından Baysungur’a sunulan *Şerhu Ahlâk-ı Adudiyye* adlı eserin tahkik ve tercümesi de bu kapsamda hazırlanan çalışmalardan biriydi. Bu bağlamda üç yılı aşkın süre zarfında hem projenin asistanlığını yürüten hem tahkik ve tercüme çalışmasıyla projeye katkı sağlayan sevgili Kübra Bilgin Tiryaki’ye ve çalışmanın editörlüğünü üstlenen muhterem dostum Hacı Bayram Başer’e çok teşekkür ediyor ve bu çalışmanın İslam ahlâk düşüncesi çalışmalarına katkı yapmasını diliyorum. Başta sevgili dostum Lütfi Sunar olmak üzere, bütün bu çalışmalarda bize maddî imkânlarını seferber eden ve çalışma ortamını hazırlayan İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği (İLEM) yöneticilerine teşekkür ediyorum.

Ömer Türker

Önsöz

Ahlâk-ı Adudiyye şerhleri içerisinde tarihsel olarak ilk sıralarda yer alan elinizdeki eser, Timurlular döneminde Herat'ta kaleme alınması sebebiyle dönemine dair bazı unsurlar barındırmaktadır. Diğer şerhlerle birlikte değerlendirildiğinde farklılıklar ve benzerliklerinin daha açık bir biçimde ortaya çıkacağı çalışma, Ahlâk-ı Adudiyye şerhleri geleneğinin bütünlüklü bir şekilde yorumlanması açısından da bir katkı olacaktır.

Bu çalışma, İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İLEM (İlmi Etüdler Derneği) tarafından Doç. Dr. Ömer Türker'in koordinatörlüğünde yürütülen ve ahlâk alanına dair farklı yelpazelerde faaliyet ve yayınlar gerçekleştiren İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi'nin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Hem bu büyük çalışmayı destekleyerek bizi ahlâk alanında çalışmaya teşvik eden hem de şahsî çalışmalarım da her daim desteklerini gördüğüm İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği yöneticilerine teşekkür ediyorum.

Son olarak bu çalışmada yardımlarını gördüğüm isimleri zikretmek istiyorum. Kuşkusuz bu isimlerin başında İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi'nde kendisiyle çalışma bahtiyarlığına erdiğim kıymetli hocam Ömer Türker gelmektedir. Her aşamada gösterdiği desteklerinden dolayı kendilerine minnettarım. Tercümeyi Arapçası ile karşılaştırmalı olarak okuyarak olgun bir hal almasını sağlayan değerli editörlerim Kübra Şenel ve Hacı Bayram Başer'e; ahlâk alanında yaptığım çalışmalarda her daim destekçim olan kıymetli hocam Lütfi Sunar'a teşekkür ediyorum. Ayrıca Taşköprülüzâde'nin ahlâk anlayışı üzerine gerçekleştirdiğimiz atölye çalışmalarında yaptığımız kavram tartışmalarıyla ahlâk kavramlarını nasıl çevireceğimiz hususunda yol gösteren ve bu hususta yaptığı çalışmalarla

süreci kolaylaştıran Mustakim Arıcı'ya; ahlâk felsefesi derslerinde yaptığımız tartışmalarla ahlâk felsefesi nosyonumuzun derinleşmesine katkıda bulunan Hümeyra Özturan'a, hadislerin tahriri hususunda yardımlarını aldığım sevgili arkadaşım Selime Çınar'a teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmalarında maddi-manevi desteğini her daim hissettiğim ailem ve kıymetli eşim Mahmut Sami'ye müteşekkirim.

Gayret bizden, tevfiğ Allah'tandır.

Kübra Bilgin Tiryaki

Üsküdar-2016

Giriş

Yazdıklarıyla 7/13. yüzyıl sonrası kelimâ düşüncesi üzerinde önemli etkiler bırakan Adüduddin el-İcî'nin (ö. 756/1355)¹ benzer etkiyi ahlâk alanında da yaptığı görülmektedir. Nitekim el-İcî'nin yazdığı muhtasar ahlâk risalesi *el-Ahlâku'l-Adudiyye*² tespit edilebildiği kadarıyla kendisinden sonra dokuz ayrı şerhe konu olmuştur. Risâleye el-İcî'nin talebeleri olan Kırmânî (ö. 786/1384) ve Seyfüddin el-Ebherî (ö. 800/1397), Ebü'l-Fadl Muhammed el-Kazerûnî (ö. ?), Taşköprülüzâde (ö. 968/1561), Müneccimbaşı Ahmed Dede (ö. 1113/1702), İsmail Müfid el-İstanbulî (ö. 1217/1802) ve Mehmed Emin el-İstanbulî (ö. ?) tarafından birer şerh yazılmıştır. Bu eserlerin dışında Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa koleksiyonu 1546 numarada müellifi bilinmeyen bir şerh ile Timurlu devlet adamlarından Baysungur'a (ö. 837/1434) ithaf edilen ve bu çalışmada tahkikli tercümesi yapılan başka bir şerh daha bulunmaktadır.³

Kırmânî, Taşköprülüzâde, İsmail Müfid el-İstanbulî tarafından yazılan şerhler yüksek lisans tezlerine; Müneccimbaşı Ahmed Dede tarafından yazılan şerh ise

- 1 İcî'nin hayatı ve görüşleri için bkz. Tahsin Görgün, "İcî, Adüduddin", TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), XXI, s. 412.
- 2 Risale birkaç kez tahkik edilmiş ve Türkçe'ye çevrilmiştir. Bkz. Mustakim Arıcı, "Adüduddin el-İcî'nin Ahlâk Risalesi: Arapça Metni ve Tercümesi", *Kütadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 15 (Mart 2009), s. 135-172.
- 3 Söz konusu şerhler hakkındaki ayrıntılı bilgi için bk. Kübra Bilgin, *Şerhu Ahlâkı Adudiyye (Metin ve Değerlendirme)*, (yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.; Seyfüddin Ahmed el-Ebherî'ye ait *Şerhu Muhtasar fî İlmi'l-Ahlâk* (Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 2131-03, vr. 14b-22b) ise İslam Ahlak Düşüncesi Projesi kapsamında Ömer Türker tarafından tahkik ve tercüme edilmiş ve Nobel Yayınları İlem Kitaplığı'ndan yayımlanmıştır.

bir doktora çalışmasına konu olmuştur.⁴ 15. yüzyılda Baysungur'a ithaf edilen ve hayli aramalara rağmen müellifini tespit edemediğimiz şerh ise tarafımızdan yapılan yüksek lisans çalışmasında ele alınmıştır.

15. yüzyılda Herat'ta Yazılmış Müellifi Meçhul Bir Şerh

Tahkik ve tercümesini yaptığımız müellifi meçhul *el-Ahlâku'l-Adudiyye* şerhinin ait olduğu döneme dair en önemli ipucu, eserin ithaf edildiği kişinin adının zikredilmesidir. Böylelikle şarihin yaşadığı döneme dair bilgi sahibi olmaktayız. Nitekim şerhin girişinde müstensih tarafından “fâzıl kimselerden biri”⁵ olarak belirtilen şarih eserini, “Arap ve Acem sultanlarının başı, şehirlerin koruyucusu ve reâyânın yardımcısı...” olarak nitelediği Baysungur için yazdığını ifade etmektedir.⁶

Baysungur (ö. 837/1434) Timurlu devlet adamlarındandır. Başta hüsn-i hat ve şiir olmak üzere tezhîb, minyatür, ciltçilik gibi güzel sanat dallarına duyduğu ilgi sebebiyle idaresi altında bulunan Herat'ı edebiyat ve sanat şehri haline getirmiştir. Devrin seçkin sanatçılarının burada bir araya gelerek eser vermesi sonucunda “Herat sanat ekolü” ortaya çıkmış; bu ekolde eser veren sanatkârlar “Baysungurî” nisbesini kullanmışlardır.⁷ Kendisinden önce babası Şahrüh'un dinî ilimler ile kurduğu yapıyı yine onun başlattığı sanat birikimini geliştirmek suretiyle daha da ileri boyutlara taşıyan Baysungur'un, şairler ve tasavvuf ehline ihtiram göstererek onları yakın çevresinde tuttuğu nakledilir.⁸ Böyle bir ilmî ve kültürel ortamda telif edilen *Şerhu'l-Ahlâkî'-Adudiyye*, şarihin gayesi ve fikrî temayülü hususunda bazı veriler sunmaktadır.

4 Derya Topalcık, *Kirmânî'nin Şerh-u Ahlâk-ı Adudiyye Adlı Eseri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2007; Elzem İçöz, *Taşköprizâde'nin Şerhü Ahlâk-ı Adudiyye Adlı Eseri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2007; Kevser Kösem, *İsmail Müfit b. Ali el-İstanbulî'nin Şerhu'l-Ahlâkî'l-Adudiyye Adlı Eseri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2008; Asiye Şen (Aykıt), *Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin Şerhu Ahlak-ı Adûd Adlı Eseri*, *Metin Tahkiki ve Değerlendirme*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

5 Şerh, vr. 86a.

6 Şerh, vr. 87a.

7 Ali Alparslan, “Baysungur, Gıyâseddin”, *DİA*, V, s. 276.

8 İhsan Fazlıoğlu, “Osmanlı Felsefe-biliminin Arkaplanı: Semerkand Matematik-Astronomi Okulu”, *Di-
van Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 14 (2013/1), s. 25.

Şarih, Adûduddîn el-Îcî'nin "önceki bilginlerin (*mütekaddimîn*) görüşlerinin özünü ve sonrakilerin (*müteahhirîn*) düşüncelerinin neticeleri"ni içeren muhtasar metninin zor meselelerini izah edecek bir eser bulunmaması sebebiyle bu "şerh"i yazdığını söylemektedir.⁹ Bunun yanı sıra şarih, yer yer risalenin farklı şerhlerine değinmektedir ki¹⁰ bu durum, onun eserin başka şerhlerinden haberdar olduğunu gösterir.

Şerhte dikkat çeken bir diğer husus, şârihin çağdaşı olan ulemaya yaptığı eleştirilerdir. Ona göre muâsir âlimlerin pek çoğunun temel gayesi, mücadele ve başkasını ilzâm etmektir. Bunun yanı sıra sözkonusu kişiler insanlara el açıp, makam-mevki edinmeye çalışmaktadırlar. Şarihin eleştiri noktalarından en dikkat çekici olanı ise "alet ilimleri" ile uğraşılıp "dînî ilimler" ve "funûn-u kemâliye"nin terk edilmesidir.¹¹ Nitekim "ibadet" erdeminin tarifinde geçen "Allah'a ve ehline tazimde bulunmak" ifadesindeki "ehl'e kimlerin girdiğini açıklarken şarih, ulema kategorisinde sadece "ihlâslı ve âmil" olan "Kur'an ve hadis" âlimlerini zikretmektedir.¹² Bu bağlamda şarihin güzel ahlâkı kazanmanın hangi yöntemle mümkün olacağı sorusuna verdiği cevap üzerinde de durulması gerekmektedir. Ona göre kişinin güzel ahlâkı edinebilmesi için şeriata emirlerine uygun şekilde "riyâzet ve mücâhede" yolunu benimsemek suretiyle erdemleri çokça yapması gerekmektedir.¹³ Ahlakî yöntem olarak "riyâzet ve mücâhede" yöntemini benimsemesi, şarihin sûfî tavrını ortaya koymaktadır. Nitekim şarihin ahlâkı tanımlarken "*kunûzu't-tahkik ve rumûzu'd-dirâye*", "*esrâru'l-makâmat*" ve "*makâsıdıt-tecrîd*"¹⁴, kavramlarını kullanması onun "sûfî" tavrını gösterebilecek işaretlerdir.

Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye'nin Hususiyetleri

Îcî'nin *el-Ahlâku'l-Adudiyye* risalesi, İbn Miskeveyh (ö. 421/1030) ve Nasîruddîn Tûsî (ö. 672/1274) tarafından temsil edilen felsefî ahlâk çizgisinde kaleme alın-

9 Şerh, vr. 87a.

10 Şerh, vr. 88b. Benzer şekilde şarihin "bazı nüshalar"da diyerek farklılaşan kavramlara dair açıklamalarda bulunması farklı *el-Ahlâk-u'l-Adudiyye* nüshalarıyla karşılaştığını göstermektedir. Bkz. Şerh, vr. 91a.

11 Şerh, vr. 95a-95b.

12 Şerh, vr. 105b.

13 Şerh, vr. 92a.

14 Tahkik, tecrid, hakikat ve makam kavramlarının tasavvufî anlamları için bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2012, s. 341, 347, 153, 234.

mıştır. Nazarî ahlâk, erdemlerin korunması ve kazanılması, *siyâsetü'l-menziel* (ev idaresi) ve *tedbîrû'l-müdüin* (şehir yönetimi) olmak üzere dört bölüm halinde yazılan eser, şarih tarafından da aynı konu ve mesele bütünlüğünü takip eder şekilde yorumlanmıştır. Amelî felsefeyi oluşturan bu bölümlerin kendi içindeki bütünlüğüne temas esen şarih, şahsî olarak ahlâklanmayı ifade eden nazarî ahlâk ile erdemlerin korunması ve kazanılması bölümlerinden sonra ev ve şehir yönetiminin niçin ahlâka dâhil edildiği hususuna değinmektedir. Ona göre bu iki bölüm, insanın erdemlerle donanması ve “ahlâklı” bir yapıya sahip olması için gerekli olan “tamamlayıcı (*mütemmim*)” cüzdür. Şarih ayrıca erdemlere bağlı olarak şekillenen bu bölümlerde doğası itibariyle ev idaresi, şehir yönetimini öncelediği için ilk etapta “siyasetü'l-menziel” konusunun ele alındığını ifade etmektedir.¹⁵

Ahlâkın konusunun “irade gücüyle kendisinden hem güzel hem de kötü fiillerin ortaya çıkmasının mümkün olması bakımından insânî nefis” olduğunu ifade eden şarih, bunun ilkelerinin ise nazarî ahlâk kısmında ele alınan erdemlerin ve erdemsizliklerin *tasavvuru* ile övülme ve yerilme sebeplerinin *tasdiki* olduğunu ifade etmektedir. Ona göre sözkonusu ilkeler ile ulaşılabilecek ahlâkî kemâl ancak “nebevî şeriat ile aklî ve naklî kanunlarda yetkinleşme” sayesinde gerçekleşir.¹⁶ Bilhassa nazarî ahlâk ile erdemlerin korunması ve kazanılması kısımlarında yer alan akıl ve nakil birlikteliğini ima eden işaretler, şarihin felsefî ve dinî ilimleri birlikte mütalaa etme tavrını göstermektedir.

Metinde ayet, hadis, şiir ve özlü söz kabilinden alıntılar bulunmaktadır. Bunlar ahlâkî erdemler ve önermelere getirilen örnek ve delillendirmeleri ifade etmektedir. Metnin izahında ayet ve hadislerle başvurulmasının da gösterdiği üzere nebevî şeriatın ahlâkî esaslardaki belirleyiciliği metnin geneline yansımış ve şarih felsefî ve dinî açıklama dilini birleştiren bir üslup kullanmıştır. Bilhassa şiir alıntıları, şarihin şiire temayülû bulunan bir zat olma ihtimalini güçlendirmekle birlikte kendisi de şair olan ve şiire büyük önem veren Baysungur'a sunulan bir eser olmasıyla alakalı da görülebilir.

Ahlâkın örfî tarafını güçlendirmek için nakledilen şiir ve özlü sözlerin bir kısmının söyleyeni metin içinde belirtilmiştir. Bunlar arasında Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbas, Zünnun el-Mısırî, Ebû Feth el-Bistâmî, Nasîruddîn Tûsî, Mütenebbî, Vezir Müeyyidüddîn Tûrâî gibi isimler bulunmaktadır.

15 Şerh, vr. 113b.

16 Şerh, vr. 90a.

Şerhu'l-Ahlâki'l-'Adudiyye Nüshalarının Tanıtım

Şerhu'l-Ahlâki'l-'Adudiyye adlı eserin tespit edebildiğimiz kadarıyla iki nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan birisi Nuruosmaniye Kütüphanesi 5009 numarada kayıtlı olan ve muhtelif eserleri içeren bir "mecmua"da bulunmaktadır. Girişinde "*Mecmua fi'r-resâili'l-muhtelife*" ibaresinin yer aldığı bu kitap Şerhu'l-Ahlâki'l-'Adudiyye ile birlikte on dört eseri içermektedir ve mecmua içerisindeki eserlerin tamamı aynı müstensih tarafından kaleme alınmış okunaklı nesih hattı ile yazılmıştır.

13,5x20 cm boyutlarında olan kitap, her iki kapağı şemseli kahverengi meşin deri cilt içindedir. Şerhu'l-Ahlâki'l-'Adudiyye adlı eser, kitabın 87 ila 121 numaralı varakları arasında yer almakta olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Bölüm başlıkları ve metin içinde dikkat çekilmek istenen bazı ibarelerin kırmızı mürekkeple yazılmasının dışında kitap siyah mürekkeple tertip edilmiştir. *el-Ahlâku'l-'Adudiyye* metnine ait cümlelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmek suretiyle belirtilmiştir.

Şerhin tespit edilen bir diğer nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü'nde A-4018 numarada kayıtlı yazmada yer almaktadır. İlk sayfasına yazılmış olan "*hezâ cildü şerhayni li'l-Ahlâki'l-'Adudiyye*" ibaresinden de anlaşılacağı üzere bu kitap Ebü'l-Fadl Muhammed el-Kazerûnî (ö. 945/1538) tarafından kaleme alınan ikinci bir *el-Ahlâku'l-'Adudiyye* şerhini de içermektedir.

13,5x20,5 ebadında 19 satır üzerine yazılan ve siyah karton kapak ile kaplı olan mecmua içerisinde yer alan her iki şerh de aynı müstensih tarafından okunaklı nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Çalışmamızın konusunu oluşturan Şerhu'l-Ahlâki'l-'Adudiyye mecmuanın 1-34 varakları arasında yer almaktadır. İcî metni kırmızı mürekkeple yazılarak belirtilirken şerh siyah mürekkeple kaleme alınmıştır. Her iki nüshada da hangi yılda istinsah edildiklerine dair bir kayıt bulunmamaktadır.

Tahkik ve Tercümede Takip Edilen Yöntem

Tahkikte her iki nüsha karşılaştırılarak mana uygunluğu ön planda tutulmak suretiyle tercihlerde bulunulmuştur. Bunun sonucunda İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü A-4018 numarada kayıtlı olan nüshanın mana itibarıyla daha doğru olduğu görülmüştür.

Nuruosmaniye nüshası (ن) ile İstanbul nüshası (ن) harfiyle gösterilmiştir. Bir nüshada yer almayıp diğerinde yer alan ibare (+) ile ifade edilirken; eksik olan ibare için (-) işareti kullanılmıştır.

Arapça metinde *el-Ahlâku'l-'Adudiyye*'ye ait olan cümleler şerhten tefrik edilmesi amacıyla siyah koyu renkle belirtilmiştir. Arapça metnin varak numaralandırması Nuruosmaniye nüshasına göre yapılmış ve sehven iki defa yazılan 109/a-b yaprağı, bir ve iki olmak suretiyle numaralandırılmıştır.

Elimizdeki eser satır arası şerhi olduğundan çeviride de aynı hususiyeti koruyarak şerh-metin birlikteliğini sağlamaya çalıştık. Bazı yerlerde manayı dikkate alarak cümle ve ifadeler arası takdim-tehirlerde bulunduk. İstılâhî kelimelerin asıllarını ise parantez içinde belirttik. Çeviride kullanılan köşeli parantezli ifadeler ve başlıklar tarafımıza aittir.

[MUKADDİME]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla

[1] Hamd Allah'a mahsustur. O, mevhibe ve nimetlerini üzerimize yağdırmış; ahlâkı ve mizacı güzelleştirmenin yollarında ilerlemeyi bizim için kolaylaştırmış ve bunu tamamlamak üzere bize peygamberlerinin en şerefli, seçkin kullarının en üstünü, Arab'ın ve Acem'in Efendisi Muhammed'i göndermiştir. O'na, ailesine ve ashabına salât ve selam olsun.

[2] [Kişinin] yönelmesi ve elde etmek için had safhada gayret göstermesi gereken en öncelikli iş, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak ve fazilet süslerini takınmak; bunun mukabilinde menedilmiş davranışlardan ve erdemsizliklerden arınmaktır. Bu, dünyadaki yaşamın düzenini yetkin kıldığı gibi âhirette de ebedî mutluluğa ulaşmayı temin eder. [Bu gaye]¹ yetkinliğin zirvesine tırmanmak isteyen kişi için oraya uzanan bir merdiven; yüce ve aşkın rızaya kavuşmak isteyen kişi için mükemmel bir yardımcıdır. Yine o, tahkik hazinelerine ve dirayet sembollerine ulaştırmak üzere ışık saçan bir lamba, başlangıç ve son hakkında akıl ilkelerinin açıklayamadığı hususlar için bir anahtar, makamların sırlarını ve tecerrüdün gayelerini açığa çıkartan bir kâşiftir. Yine bu, anlatmada sözün tükendiği ve hiçbir şeyin kendisini kuşatamadığı hakikatlerin özünü ve tevhid cevherlerini vasfeden bir reçetedir.

1 Köşeli parantezler tarafımızdan metne eklenen ifadeleri; normal parantezler ise metinde yer alan kavramları belirtir.